

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 12, Temmuz/July 2024, ss. 645-654.

Geliş Tarihi–Received Date: 04.03.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 25.05.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

 10.53718/gttad.1446993

 DEMET KARASU*

ÖZ

Osmanlı Devleti binlerce yıllık geçmişten gelen Türklük gelenekleri ve İslamiyet'in emirlerini bünyesinde barındıran Türk-İslam devletlerinden biridir. Bu iki mirası Osmanlılık potasında eriten Osmanlı Devleti, bunları şekillendirerek kültürlerini muhafaza etmeye devam etmiştir. Kültürel hayat içerisindeki en önemli konulardan birisi kuşkusuz evlilik kurumudur. Osmanlı toplumunda görücülük, kız isteme, gelin hamamı, nişan, düğün gibi çok büyük organizasyonlar bu harmanlanmış kültür bağlamında gerçekleşmiştir.

Türk-Müslüman kültürünün zirvesi olarak kabul edilen Osmanlı kültürel hayatı, diğer tüm toplumlar için merak uyandırmıştır. Pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş olan Osmanlı sosyo-kültürel yapısı, toplum bilimci, çevirmen ve seyyah olan Lucy Mary Jane Garnett'in de dikkatini cezbetmiş ve söz konusu kişi bu alanda kaleme aldığı çalışmalarıyla, Osmanlı toplumsal yaşamının daha detaylı anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Garnett, *Türkiye'de Aile Hayatı* adlı eserinin Evlilik Törenleri kısmında, Osmanlı örfünde gençlerin evlenme serüvenlerini en başından sonuna kadar detayları ile birlikte objektif şekilde ve bilimsel metotlarla ortaya koymuştur. Seyyah, Osmanlı ahalisi içerisinde yaptığı gözlemlerini halkın inanç ve kültür esaslarına uygun olarak araştırmış ve kaleme almıştır. Seyahatnamelerin çoğu dönemin önemli tarihi kaynakları olarak değerlendirilmelerine rağmen tam anlamıyla güvenilir kaynaklar olduklarını söylemek doğru değildir. Seyahatnamenin kaynak olabilmesi için yazarın kimliği, mesleği, metodolojisi ve olaylara bakış açısı önem arz etmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında Garnett'in söz konusu eseri, çağın diğer seyyahlarından pek çok yönden ayrılmakla birlikte Osmanlı'nın son dönemlerini aydınlatmaya katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, verdiği bilgiler kritik edilerek çalışma konusu edilmiştir.

Bir halkbilimci olan Garnett, çağdaşı olan diğer seyyahların aksine dönemin şartlarına göre akademik sayılabilecek bir eser ortaya koymuştur. Yazar, evlilik merasimleri ile ilgili başlığa direkt olarak hadis-i şerifler ile başlamıştır. Müslüman bir toplumu araştırdığının bilincinde olan Garnett, Osmanlı toplumunu daha iyi anlayabilmek ve aktarabilmek için içinde bulunduğu toplumun kültürünü ve dinini en iyi şekilde anlamaya çalışmış ve okuyucularına bu şekilde bilgiler sunmak istemiştir. Akademik olarak değerlendirildiğinde dikkat çeken en önemli detay ise eserde yazarın dipnot usulü kullanmasıdır. Seyyahın bizzat gözlemediği olayları yorum yapmadan aktarmış olmasından dolayı eserinin objektif olduğu da söylenebilir. Zira dönemde pek çok art niyetli ve Osmanlı toplumuna karşı olumsuz fikir besleyen seyyahlar tarafından ortaya konan eserlerde, aktarılan olayların taraflı şekilde aktarılmasının yanı sıra şahit olunmayan olayları ve hurafeleri de aktardıkları bilinmektedir. Tüm bu belirtilen kısımlara bakıldığında her açıdan çağdaş eserlerden ayrılan Garnett'in çalışmasında, vermiş olduğu bilgilerin doğruluğu akademik bazı eserler ile tenkit edilmeye çalışılmıştır. Bu tenkitlere rağmen kaleme alınan bilgilerin genel olarak doğru olduğu gözlemlenmiştir. Bu şekilde Osmanlı toplumunda yaşayan gençlerin evlenme serüvenlerini ayrıntılı şekilde kronolojik olarak ortaya koymuş ve dönemin sosyo-kültürel hayatına ışık tutmakla kalmamış toplumun dini ve milli pek çok örfünü de şahsen gözlemlemek suretiyle adeta dönemin bir portresini çizerek tarihe ışık tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Evlilik, Düğün, Osmanlı, Garnett.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, E-Posta: demet.karasu@bakircay.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4784-6671.

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

MARRIAGE TRADITION IN THE OTTOMAN EMPIRE FROM THE PERSPECTIVES OF A BRITISH FOLKIST

ABSTRACT

The Ottoman Empire is one of the Turkic-Islamic states that encompasses the Turkish traditions dating back thousands of years and the commandments of Islam. Melting these two heritages in its own pot, the Ottoman Empire continued to preserve their culture by shaping them. One of the most important issues in cultural life is undoubtedly the institution of marriage. In Ottoman society, practices such as matchmaking, marriage proposal, bridal bath, engagement, and wedding, which are major events, took place within this amalgamated cultural context.

Ottoman cultural life, considered the pinnacle of Turkish-Muslim culture, has aroused curiosity among all other societies. The socio-cultural structure of the Ottoman Empire, which has been studied by many researchers, also attracted the attention of Lucy Mary Jane Garnett, a social scientist, translator, and traveler. With her works in this field, Garnett contributed to a more detailed understanding of Ottoman social life.

In her work *Family Life in Turkey*, Garnett objectively and scientifically presents the marriage adventures of young people in Ottoman customs from beginning to end with details. She observed and documented her observations among the Ottoman populace in accordance with their beliefs and cultural principles. Although most travelogues are considered important historical sources of the period, it is not correct to say that they are completely reliable sources. In order for a travelogue to be a source, the author's identity, profession, methodology and perspective on events are important. When viewed from this context, Garnett's work in question differs from other travelers of the age in many aspects, and since it is thought that it will contribute to illuminating the last periods of the Ottoman Empire, the information it provides has been criticized and studied.

Garnett, a folklorist, produced a work that could be considered academic according to the conditions of her time, unlike other contemporary travelers. Conscious of researching a Muslim society, Garnett tried to understand and convey the culture and religion of the society she was in as best as possible to better understand and convey Ottoman society, and thus aimed to provide readers with information in this way. One of the most noticeable aspects academically is her use of footnotes in the work. Since the traveler directly recounts observed events without making interpretations, the work can be considered objective. In contrast, it is known that in works produced by many biased travelers who harbored negative views towards Ottoman society, not only were events reported in a biased manner but also unobserved events and myths were recounted. In Garnett's work, which differs from contemporary works in every aspect, the accuracy of the information provided has been observed. Thus, Garnett detailed the marriage adventures of young people living in Ottoman society chronologically and not only shed light on the socio-cultural life of the period but also personally observed many religious and national customs of the society, almost portraying a portrait of the period and shedding light on history.

Keywords: Travelogue, Marriage, Wedding, Ottoman, Garnett.

GİRİŞ

İnsanoğlu, varoluşundan itibaren farklı kültürleri tanımak amacıyla seyahatler etmiş ve İlkçağ'dan bu yana özellikle hac yolculuklarındaki yaşadıklarını ve gördüklerini yazıya dökmeye başlamıştır. Söz konusu seyahatnameler de bu şekilde ortaya çıkmıştır.¹ Arapça kökenli gezmek, gezi anlamına gelen *seyahat* ile Farsça kökenli risale, mektup manasına gelen *nâme* kelimesinin birleşiminden oluşan *seyahatname*, gezi mektubu, gezi eseri manalarında kullanılmaktadır.² Hac ve Doğu medeniyetlerindeki kültürel gelişim ve mistik şartlar, özellikle Batılı seyyahları bu bölgelere seyahat etmeye teşvik etmiştir. Bu seyahatleri gerçekleştirenler daha çok Ortaçağ döneminde Haçlı Seferlerine katılanlar, ilk Hıristiyanlar, diplomatlar, casuslar, turistler, tüccarlar, misyonerler, askerler, politikacılar, sanatçılar, bilim adamları gibi pek çok zümreye ait insanlar olabilmekteydi.³ Bu bağlamda doğunun en güçlü ve gelişmiş devleti olan Osmanlı Devleti, Batılı gezginlerin dikkatlerini fazlasıyla celbetmekteydi. Çeşitli maksatlar ile Osmanlı coğrafyasına gelen bu seyyahların çoğu, buradaki deneyimleri hakkında memleketlerindeki sevdiklerine ve tanıdıklarına mektuplar yazmışlardır. Sonrasında bazıları bu işi daha ciddiye alarak belli bir okuyucu kitlesine ulaşmak, vatandaşları bilgilendirmek ve eğlendirmek amacıyla bazı röportaj ve kitapçıklar yayımlamışlardır.⁴ Orta Çağ'dan başlayan bu kısmi ziyaretler silsilesi XIX. yüzyıla

¹ Didem İlyâ, Mehmet Uysal, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S. 6/3, Ocak 2015, s. 2.

² Hüseyin Yazıcı, "Seyahatname", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 9.

³ Bernard Lewis, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 1/II, İzmir 1984, s. 245.

⁴ Sonja Brentjes, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı Gezinler ve Bilimsel Çalışmalar", *Türkler*, C. XI, Ankara 2002, s. 251.

gelindiğinde ulaşım imkanlarının iyileşmesi, askeri ve siyasi sebeplerle muazzam boyutlara ulaşmıştır. Nicelik olarak bu artış nitelik olarak da kendini göstermiş ve kaleme alınan eserlerin içerikleri de hayli genişlemiştir.⁵

Seyahatnamelerin pek çoğu dönemin önemli tarihi kaynakları olarak değerlendirilmelerine rağmen tam anlamıyla güvenilir kaynaklar olduklarını söylemek doğru değildir. Genellikle seyyahlar gittikleri ülkelerin dillerini bilmediklerinden dolayı buradaki olayları ve öğrenmek istediklerini o ülkede yaşayan kendi dilinde konuşan azınlıklardan dinlemek durumunda kalmışlar, bu durum ise olayın taraflı şekilde veya isteyerek yanlış aktarılması problemini ortaya çıkarmıştır.⁶ Dikkat çekici bir eser ortaya koyabilmek adına seyyahlar ara ara mübalağa yapmaktan kaçınmamışlardır. Bu sebeple seyahatnameler bu bağlamda incelenmeli ve durumlar doğru bir şekilde ayırt edilmelidir.⁷ Her seyyah ve eseri ciddiye alınarak tarih yazıcılığında kaynak seçilir ise bu durum metodolojik problemler ortaya çıkarabilecektir. Kısacası bir seyahatname kaynak olarak seçilirken seyyahın, eğitimi, mesleği, kimliği, seyahat amacı, anlatımı ve olay örgüsü dikkate alınmalıdır.

İngiliz seyyah Lucy Mary Jane Garnett (1849-1934), hem bir halkbilimci hem bir çevirmen hem de bir gezgindir. Yaklaşık sekiz yıl boyunca Osmanlı ülkesinin farklı kentlerinde yaşamış olan Garnett, o dönemde, İngiliz konsoloslarından Blunt ailesinin çocuklarına bakıcılık yapmış ve burada bulunduğu süre zarfında edindiği bilgiler ile Osmanlı halkbilimi ve toplumsal yaşamı başta olmak üzere bazı eserler kaleme almıştır. Garnett, yaptığı çalışmalar dikkate alınarak kimi bilim adamları tarafından Osmanlı coğrafyasının en güçlü etnografi olarak nitelendirilmiş⁸ ve çağdaşı olan diğer bazı seyyahlar ile de kıyaslanmıştır. Bu kıyaslamalarda Garnett'in bir bilim insanı olması hasebiyle yazdıklarının objektif olduğu ve eserlerinde daha edebi bir lisan kullandığı ortaya koyulmaktadır.⁹ Ayrıca İngiliz halkbilimci derlediği bilgileri politik veya etnolojik herhangi bir çözümlenmeye tabi tutmadan tamamen bilimsel olarak okuyucularına sunmuştur.¹⁰ Bu sebeplerden dolayı dikkat çeken Garnett'in, Osmanlı'nın toplumsal yaşamını detaylı şekilde ele aldığı, 1909 yılında New York'ta yayımlanmış olan *Türkiye'de Aile Hayatı* adlı eseri bu araştırmaya konu edilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki sosyal hayatı bölümler halinde aktaran eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin son bölümünde *Aile Törenleri* başlığı ve onun altında *Evlilik Törenleri* alt başlığıyla Osmanlı Devleti'nde evlilik süreçlerini ortaya koymuştur. Çalışmada bu başlık inceleme altına alınacaktır.

1. Düşün Öncesi Süreci

Tüm Müslümanlarda olduğu gibi Türkler de evlilik müessesesine büyük değer vermektedirler. Çünkü bir hadis-i şerifte *Allah'ın kulu evlendiğinde dininin yarısını tamamlamış olur.*¹¹ denilmektedir.¹² Bu inançla Türkler erken yaşlarda çocuklarını evlendirmişlerdir. Garnett, genç yaşta evlendirme geleneği ile ilgili Türklerde 18 yaşında bir erkek ile 12-15 yaş aralığında kız çocuklarının evlendirildiğini daha önceden bildiğini ancak yazılarını kaleme aldığı günlerde bu kadar genç yaşta evlendirmelerin çok nadir olduğundan bahsetmiştir. Hatta ünlü halk bilimci, bayan bir arkadaşının evinde bu kadar genç yaşta evliliğe şahit olduğundan da bahsetmeden geçmemiştir. Garnett'in arkadaşının eşi Paşa idi ve bu ailenin bir erkek hizmetkârı bulunmaktaydı. Seyyah, bu hizmetlinin eşinin 12 yaşında olduğunun ve buna bizzat şahit bulunduğunun altını çizmektedir.¹³

Osmanlı ailesinde bir erkeğin evlendirilme zamanının geldiği kanaatine varıldığında oğlanın annesi tarafından uygun bir gelin adayı arayışına girilirdi. Şayet anne uygun bir eş adayı bulamaz ise bu konuda

⁵ Gürsoy Şahin, "XIX. Yüzyılda İngiliz Gezginlerin Kaleminden Osmanlı Yöneticileri ve Yönetim Sistemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, Afyon Kasım 2020, s. 70.

⁶ Bernard Lewis, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 1/II, İzmir 1984, s. 245-247.

⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 25.

⁸ Çiğdem Kara, "Etnograf Lucy Garnett'in Harika Osmanlı Masalları", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sarajevo 7-9 October 2016, s. 147, 149.

⁹ İlyas, Uysal, *agm*, s. 3.

¹⁰ Kara, *agm*, s. 149.

¹¹ Burada Garnett'in verdiği hadis-i şerifin tam metni şu şekildedir. "Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Geriye kalan yarısı için de Allah'a karşı gelmekten sakınsın." Taberani, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, C. VIII, Darul-Harameyn, Kahire 1995, s. 335.

¹² Bu kısma bir dipnot düşen halkbilimci bu konuya bir ilave yapma gereksinimi duyarak farklı bir hadis-i şerif paylaşmıştır. *Peygamber bir adamın evli olmadığı haberini alınca ona 'Sağlığın yerinde ve bekar mısın?' diye sormuştur. O adam ise 'Evet' diye cevaplayınca, Peygamber ona 'O halde sen şeytanın kardeşlerinden birisin.' diye buyurmuştur.* Lucy Mary Jane Garnett, *Home Life In Turkey*, New York 1909, s. 237. Bu hadis-i şerif kaynaklarda Ebû Zer (r.a.)'den rivayet edildiği şekliyle şu şekilde geçmektedir: *Rasûlullâh (s.a)'in huzuruna Akkâf b. Bîşr adında bir kişi girdi. Rasûlullâh (s.a) ona, 'Ey Akkâf hanımın var mı?' diye sordu. Akkâf, 'Hayır' diye cevap verdi. Rasûlullâh (s.a) : 'Bir câriyen de mi yok?' buyurdu. Akkâf yine 'Hayır' diye cevap verdi. Rasûlullâh (s.a) , 'Zengin misin, sağlığın yerinde mi?' diye sordu. Akkâf da, 'Evet, zenginim ve sağlığım da yerinde' dedi. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a) , 'Öyle ise sen şeytanın kardeşlerindensin. Eğer Hristiyanların içinde olsaydın, onların rahiblerinden olurdu. Şüphesiz ki bizim sünnetimiz nikâh yapmaktır. Sizin en şerhileriniz bekârlarınızdır. Sizin ölümlerinizin en rezilleri de bekâr ölenlerinizdir. Siz şeytanlarla iş birliği mi yapıyorsunuz? Şeytanın salih insanlara karşı kadınlardan daha tesirli bir silahı yoktur. Dikkat ediniz, evli olanlar, işte onlar belâdan (fuhuştan) temiz ve beri olanlardır. Vah sana ya Akkâf! Gerçekten onlar(kadınlar) Eyyüb'ü, Dâvud'u, Yusuf'u ve Kürsüf'ü ayartanlardır deyinince Bîşr b. Atıyye, Ya Rasûlallâh! Kürsüf de kimdir? diye sordu. Rasûlullâh (s.a) da : 'İsrâilîoğullarından bir zâttı. Deniz sahillerinden bir sahilde yaşıyordu. Gündüz oruç tutar, gece ibadet ederdi. Namaz ve oruçtan hiç usanmazdı. Sonra âşik olduğu bir kadın yüzünden Yüce Allâh'ı (cc) inkâr etti. Rabbine karşı ibadetle geçen önceki halini tamamen bıraktı. Allah (cc) yine de önceden işledikleri sebebiyle onun halini düzeltti ve tevbesini kabul etti.' diye cevap verdi. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999, s. 355- 356.*

¹³ Garnett, *age*, s. 237.

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

tecrübeli, çevresi geniş olan bir arabulucu yaşlı kadından yardım istenirdi.¹⁴ Bu simsar kadın çevresini araştırır ve evlilik yaşına gelmiş olan genç kızlar arasından gelin adayı bulmaya çalışırdı. Şayet uygun olduğu düşünülen bir aday bulunursa kızın hanesine bu kılavuz kadın ile birlikte oğlanın ailesinden ve akrabalarından bir heyet ziyarette bulunurdu. Haneye ziyarette bulunmadan önce evin hanımına haber verilir, onaylandığı takdirde heyet hep birlikte ziyaret için yola çıkardı. Evin selamlık kısmında büyük bir misafirperverlikle karşılanan konukların peçe ve pelerinleri alındıktan sonra içeriye davet edilirdi. Ziyarete gidilen hanede hangi kız için görücüye gelindiğinin belirtilmesine gerek yoktu çünkü Türklerde tıpkı komşuları Yunanlarda olduğu gibi öncelik daima evin büyük kızına aitti. Bundan dolayı evin hanımı tarafından evin en büyük kızı giydirilip süslenirdi. Misafirler içeri buyur edildikten sonra geleneksel olarak karşılıklı hâl hatır sorulurdu. Bu karşılama seremonisinden sonra gelin adayı odaya girer ve gelen büyüklerinin ellerini öptükten sonra misafirlere kahve ikram ederdi. Kahve eşliğinde taraflar sohbet ederlerken kız mütevazı bir tavır ile bir kenarda bekler ve kahve fincanları boşaldıktan sonra boşları alır ve odadan çıkardı. Aday odadan ayrıldıktan sonra ziyaretçilerin kişisel görüşleri ne olursa olsun kızın arkasından herkesin duyacağı bir ses tonuyla *maşallah, ne kadar güzel, hanım efendi, kızımız dolunay gibi...* iltifatlarla bulunulurdu.¹⁵

Kız odadan ayrılıp arkasından iltifatlar yapıldıktan sonra konuk heyetin temsilcisi, kendi oğulları olan damat adayından bahsederek, onun övülecek yönlerini ön plana çıkarırdı. Bir taraftan oğlanın nitelikleri ön plana çıkarılırken bir taraftan da damadın ve ailenin maddi durumundan bahsetmekten geri kalınmazdı. Şayet düğün gerçekleşirse kız için verilebilmesi mümkün olan mehir hakkında detay verilir, hatta genç çiftin rahat bir hayat sürebilmeleri için ailenin onlara verebilecekleri arazilerden, tarla, bağ ve bahçeden de bahsedilir. Garnett'in bahsettiği *mehir* sözlükte ücret anlamına gelmektedir. Evlenme esnasında veya daha önce damadın geline belirli bir miktar para ya da mal verme işlemine verilen isimdir ve pek çok din ve kültürde yaygın bir uygulamadır. Romalılar, Atinalılar, Yahudiler ve Araplarda olduğu gibi bu uygulamanın bir benzeri *kalın*¹⁶ adıyla eski Türklerde de görülmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul edişinden sonra kalın uygulaması mehir uygulaması olarak devam etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlar için mehir hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.¹⁷ İslam hukukunda nikah esnasında mehir miktarı, zamanı ve ödeme şekli kesin olarak belirlenirdi. Yazarın tespit ettiği gibi mehir para olabileceği gibi, arazi, bağ, bahçe, tarla veya herhangi bir mülk¹⁸ şeklinde de olabilmekteydi. O esnada belirlenen mehir hemen ödenebileceği gibi daha sonra da ödenmek üzere planlanabilirdi. Mehir tamamıyla kadındır yani tasarruf hakkı ona aitti. Bunlardan dolayı mehir erkek için kesinlikle ödenmek zorunda olan şahsi bir borç mesabesinde idi.¹⁹

Kız isteme esnasında mehir belirlendikten sonra konuk heyet evin hanımına kızın maddi durumunu sorardı, bundaki amacı kız tarafının kızları için ne servet vadettiklerini öğrenmektir. Bu tarz ziyaretler genelde *kısmet* denilerek sonlandırılır ve konuklar hep birlikte yolcu edilirdi. Görücü heyet genelde tek bir ziyaret ile adayı bulmaya çalışmaz, çevrede uygun gelin adaylarının evleri bir bir ziyaret edilirdi. Genel olarak altı defa gerçekleştirilen ziyaretlerde hemen bir sonuca varılması beklenmezdi. Ziyaretler sonucu oğlan evinin hanımı evine dönerek eşine ve oğluna adaylar hakkında detaylı bilgiler verirdi. Aile arasında gerçekleştirilen istişarelerin sonucu olarak şayet seçim yapılır ve uygun bir adayda karar kılınırsa artık ön hazırlık çalışmaları başlar ve müstakbel kız tarafına araçlar gönderilerek durum iletirdi.²⁰

Konargöçer şekilde yaşamlarını sürdüren eski Türklerde kız çocukları da neredeyse erkek çocukları gibi yetiştirilirdi. Toylar, bayramlar, festivaller, ok atma şenlikleri gibi çeşitli ortak gerçekleştirilen etkinliklerde kız ve erkekler bir araya gelirler ve buralarda birbirlerini beğenir ve ailelerine bu durumu iletirdi. İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde eşlerin rızası ile birlikte ebeveynlerin rızası da önemli olduğundan erkek tarafı gelin adayını ailesinden istemek zorundaydı. Kız isteme esnasında toplumun önde gelen şahsiyetleri de kız evinde bulunurlardı. Baba kızının üzerinde hakka sahip olmasına rağmen kızının rızasını almadan isteyen kişiye kızını vermezdi. Kız ise rızasını genelde bir sembol ile belli ederdi ve sembol genellikle bir mendil olurdu. Baba ve kızın ortak rızası alındıktan sonra iki aile arasında bir söz kesilirdi. Aileler arasında evlilik için söz kesildikten sonra

¹⁴ Evlenmeye aracılık eden, yaşlılar yanı sıra özellikle bu iş ile uğraşarak geçinen kolcu denilen hanımlar vardı. Ayrıca hamam ustası adı verilen, hamamlarda çalışan kadın hademelerde aracılık ederlerdi. Bunların dışında konaklara şal, mücevher ve benzeri eşya satmak için gidip gelenler de bu hizmette bulunurlardı. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet ve Merasimleri (Toplum Hayatı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 106.

¹⁵ Garnett, *age*, s. 237-238.

¹⁶ Seher Yüçetürk, "Osmanlı Toplumunda Evlenmek İçin Gerekli Aşamalar ve Çok Eşliliğe Dair", *Tarih Üzerine Araştırma Yazıları I*, İKSAD, Ankara 2022, s. 77.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de mehir konusunda ayetler şu şekildedir: *Bakara 236-237; Nisa 4, 24, 25; Maide 5*. Bu ayetleri mealleri için bk. Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül-Furkân Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Server İletişim, İstanbul 2008, s. 42-43, 83, 88-89, 116.

¹⁸ Örneğin: Tokad'ta sakin Çelebi Ahmed Paşa ile evlenen Hatice Sultan'a mehir olarak hamam, dükkân, ev ve bahçenin verilmesi. bk. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Mühimme Defterleri, (BOA. A.DVNSMHH.d...) 79/980, 27 Ağustos 1610 (07.06.1019).

¹⁹ M. Akif Aydın, "Mehir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, İstanbul 2003, s. 389-390; Konuyla ilgili ayrıntılı örnekler için bk. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, (BOA TS.MA.e) 222/19, 3 Eylül 1725 (24.12.1137); BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, (BOA TS.MA.e) 1263/80, 16 Eylül 1746 (29.08.1159).

²⁰ Garnett, *age*, s. 238.

erkek tarafı maddi olarak bazı fedakarlıklar yapmak ile mükellefi. Kız tarafının çeyizi için kalın adı verilen öncül bir mehir mahiyetindeki aynı veya nakdi birimi kız tarafına verirdi ki bu adet neredeyse tüm Türklerde mevcut bir uygulama idi. Kalın ailelerin maddi durumu ile doğru orantılı olup, ne kadar yüksek tutulursa erkek tarafının prestiji o denli yüksek olurdu.²¹

Seçim aşamasından sonra kız ve oğlan birbirlerini görmek için sabırsızlanmaktadırlar. Gerçi oğlan kızı peçesiz göremeyecektir ancak gelin adayı müstakbel eş adayını görebilecektir. Bu görüşmeler iki tarafın annesi tarafından uygun bir vakitte ayarlanır ve kararlaştırılan zaman ve mekânda görüşme dini vecibelere ve örflere uygun şekilde gerçekleştirilirdi. İki tarafın da birbirini beğenmeleriyle ikili arasında bir sevgi ve aşk geliyordu. Bu duygular ile başlayan ilişkiler genellikle mutlu evlilikler ile sonuçlanırdı. Çünkü gençlerin aşkın önünde toplumsal ve dini gelenekler duramaz, ailelerin baskıları dahi bu mutluluğun evlilik ile sonlanmasını engelleyemezdi. Adayların da bu evliliği onaylamasının ardından aileler arasında geleneksel nişan, hediyeleşme süreci başlamaktadır. Erkek tarafı genellikle gümüş bir mücevher kutusu, el aynası ve diğer bazı süs eşyalarını gelin tarafına gönderirdi. Kız tarafı ise mücevherli bir enfiye kutusu²² ve kaşmir şal hediyelerini erkek tarafına gönderirdi. Bu hediyeleşmenin akabinde oğlanın validesi yanına birkaç metre uzunluğunda kırmızı ipek kumaş ve bir sepet şekerleme olarak gelini ziyarete giderdi. Ziyaret esnasında gelin tarafında kapıda karşılanan kayınvalide, yanında getirdiği kırmızı ipeği yere serer ve üzerine çıkararak gelinini getirdiği sepetten bir bonbon şekerleme ikram ederdi. Gelinin inci gibi dişlerinin arasında iki parçaya ayrılan şekerlemenin bir parçası kayınvalideye geri verilir ve onun damada aşkın ilk nişanesi olarak götürülmesi sağlanırdı. Bundan birkaç gün sonra kız tarafından düğün masraflarına bir katkı olması amacıyla bir miktar para gönderilirdi. Bu nişandan sekiz gün sonra ise resmi nikah kılırdı.²³

Garnett, evlilik müessesesini İslam hukukuna göre en az iki şahit ile gerçekleştirilen medeni bir sözleşme olarak tanımlamıştır. Bu tören gelinin babasının evinin selamlık kısmında, tarafların erkek olanlarının bir arada bulunduğu esnada ve şahitlerin huzurunda geline verilecek olan mehir miktarının net olarak belirlenmesi ile gerçekleştirilirdi. Düzenlenen törende tasdik edilen sözleşme sonrasında damat ayağa kalkar ve Selim Efendi'nin kızı veya Ali Bey'in kızı ile evlenmek istediğini resmi görevli olan imam ve şahitler huzurunda üç defa ilan ederdi. Bundan sonra imam kızın babasıyla birlikte gelinin diğer kadınlar ile beklediği odaya geçerek mehir miktarını belirtir ve *falanca seninle kesin şekilde evlenmek istiyor, sen de onunla evlenmek istiyor ve onun hanımı olmaya razı mısın?* diye sorar. Bu soru üç defa art arda geline yönlendirilir ve olumlu cevap alınması halinde imam tekrar selamlık odasına döner ve sözleşme imza altına alınır, şahitlik edilir ve taraflar artık resmen karı koca olarak ilan edilirdi. Nikah aşaması tamamlandıktan sonra genç çift, yeni yuvalarına birlikte geçmeden önce nikahı tüm ahaliye ilan etmek için birtakım tören ve şenlikler gerçekleştirmek durumunda kalıyordu. Bundan sonraki yapılacak tüm merasimlere ise topluca *düğün* adı verilirdi.²⁴

Nikah, her toplum için farklı şekillerde ve şartlarda olsa da insanlık tarihi boyunca uygulanmış gelmiştir. İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde ve Boylarında evlilik kararı alan gençlere muhakkak nikah kılırdı. Zira Türklerde nikahsız bir evlilik olamazdı.²⁵ Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ile birlikte bu adetlerini de Müslümanlığın gerektirdiği şekle büründürmeleri zor olmamıştır. İslamiyet'in ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, kişilerin nikahlanarak evlenmelerini ve bir yuva kurmalarını teşvik etmiş,²⁶ nikah dışı birliktelikleri yasaklamıştır.²⁷ Kur'an'da nikah, erkek tarafından kadına verilen bir teminat olarak nitelendirilmektedir.²⁸ İslamiyet'in diğer en önemli kaynağı olan hadis-i şeriflerde nikah kelimesinin genellikle evlenme akdi manasında kullanıldığı görülmektedir. Velinin onayı ve gelin adayının onayı alınarak, en az iki şahidin huzurunda, herkese duyurulacak şekilde aleni olarak imam tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği net şekilde hadislerde belirtilmiştir. Belli bir merasime tabi tutulmayan nikah organizasyonları için evliliğin ilan edilmesi ve bu minvalde bir konuşma yapılması, bu vesile ile dost ve akrabalara ziyafet verilmesi tavsiye edilmiştir.²⁹ Osmanlı Devleti'nde nikahlar bizzat kadı tarafından mahkemelerde ya da kadıdan alınan icazetler ile imamlar tarafından kılırdı.³⁰ Nikahı kıyan görevli tarafından önce hutbe irad edilir ve okunması münasip olan ayet ve hadisler okunduktan sonra gelin adayına talibin olan falanca oğlu falancayı şu kadar miktar mehir ile kocalığa kabul ettin mi? diye üç defa sorardı.

²¹ Mehmet Mandaloğlu, "Eski Türklerde Aile ve Evlilik Anlayışı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 8/4, Temmuz 2022, s. 489-490.

²² *Enfiyye: Keyif için burna çekilen çürütülmüş ve içine bazı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu*. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2005, s. 223.

²³ Garnett, *age*, s. 239-240.

²⁴ Garnett, *age*, s. 240.

²⁵ Mandaloğlu, *agm*, s. 491.

²⁶ *İçinizdeki bekarları, köle ve cariyelerinizden sâlih (evlenmesi uygun) olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah lütfuyla onları zengin eder. Allah lütfü ve ihsanı geniş olmandır, O her şeyi bilendir*. Feyizli, *age*, s. 367.

²⁷ *Zinaya yaklaşmayın, çünkü o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur*. Feyizli, *age*, s. 298.

²⁸ *Onu nasıl alabilirsiniz ki, birbirinizle baş başa kalıp kaynaştınız (aynı yastığa baş koydunuz) ve onlar, sizden (nikah sözleşmesiyle) kuvvetli bir teminat almıştı*. Feyizli, *age*, s. 87.

²⁹ Fahrettin Atar, "Nikah", *Diyânet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 113.

³⁰ Sezen Kama, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-i Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, C. 71, S. 1, Ağustos 2013, s. 702.

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

Olumlu cevap almasının ardından damat adayına da talibi olduğun falanca kızı falancayı şu kadar mehirle zevceliğe kabul ettin mi? sorusunu üç defa yönelir ondan da olumlu cevap aldıktan sonra dua ederek nikah akdini gerçekleştirirdi. Nikah esnasında belirtilmiş olan mehir bedeli bir kâğıda şahitlerin adları ile yazılır ve bu bedel ödenene kadar bu pusula saklanırdı.³¹

2. Düğün Merasimleri

Evlenmek niyetinde olan çiftler tarafından bir düğün organizasyonu gerçekleştirilmesi toplumlara ve kültürlerimize göre değişmekle beraber neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir.

Evlenme ve yuva kurma Türk toplumlarının temelini teşkil etmekteydi. Eski Türk toplumlarında evlilik, içerisinde pek çok geleneği barındıran düğün törenleri ile gerçekleşmekteydi. Düğünlerde ise nikah kıyılması zorunluluğu bulunmaktaydı. Türklerde, önemli bir şenlik geleneği olarak düğünlerde, ateşler yakılır, yarışlar ve güreşler düzenlenir, konuklara yemekler ikram edilirdi.³² İslam toplumları ile benzerlik gösteren Türk toplumu, İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte geleneklerini terk etmeden İslamiyet'in şartları ile kendi örflerini sentezlemişlerdir.

İslam dini toplumun kültürel olgularına hoşgörü ile yaklaşmış hatta meşru sınırlar içerisinde bazı davranışlara müsaade etmiştir. İslam toplumlarında düğünler her ne kadar topluma ve zamana göre değişiklik gösterse de düğünlerde kız ve erkek evlerinde icra edilen merasimler, davetlilere yemek ikram edilmesi gibi organizasyonlar her zaman her yerde aynıdır. Özellikle düğün yemeği ile ilgili Hz. Muhammed (SAS)'in uygulamaları göz önüne alındığında davetlilere ikramda bulunmanın sünnet olduğu ortaya çıkmaktadır.³³ Bir kişi bir düğüne davet edildiğinde davete icabet etmesi ekser ulema tarafından da vacip olarak kabul edilmektedir. Böyle davranışlar ile kişiler ve aileler arasında sevgi ve muhabbetin artacağı düşünülmektedir. İslamiyet her alanda olduğu gibi düğün törenlerinde de aşırıya kaçmamayı ve israftan uzak durmayı öğütlemiştir.³⁴

Osmanlı toplumunda kız isteme ve nikah aşamaları tamamlandıktan sonra düğün yapılırdı ancak düğün genelde nikah töreninin hemen ardından değil birkaç ay sonra gerçekleştirilirdi. Bunun sebebi ise ailelerin sosyal statüleri ve servetlerine göre gerekli düğün hazırlıklarını yapmaları için zaman gerekmesiydi. Öncelikle yeni kurulacak olan ev için son alışverişler yapılır ve çeyizler oluşturulurdu. Düğüne bir hafta kala damat, başta gelinlik olmak üzere gelinin giyeceği muhtelif aksesuarları büyük bir törenle gelinin baba evine gönderirdi. Damadın çeyizi ailesi tarafından hazırlanır ve tamamlanırdı. Burada bahsedilen çeyizin içerisinde ev tekstil eşyaları, yatak odası takımları, bakır mutfak gereçleri, pahalı ve kaliteli malzemelerden yapılmış iki adet oda takımı, sedef, fildişi, gümüş ve pirinç kakmalarla bezenmiş yemek tepsileri, sehpa gibi çeşitli eşyalar, faraşlar ve banyo havluları bulunmaktaydı. Ayrıca Osmanlı toplumunda genel olarak bir hafta süren düğün şenliklerinin tüm masrafları baba tarafından karşılanmaktaydı. Babanın ekonomik durumu ne olursa olsun zorunlu gelenekleri asgari ölçüde yerine getirmekle mükellefti. Bu kültürel miras babaları kaçınılmaz masrafları yapmaya zorlamaktaydı. Bu tür şenlikler, evin erkek evladının sünnet töreninin gerçekleştirilmesi gibi özellikle evin annesi için, kızını gelin etmek de, bu merasimler için koşuşturmaya da coşkulu bir onur meselesiydi.³⁵

Düğün merasimleri haftanın ilk günü olan pazartesi günü³⁶ bir dizi akraba ve gelinin arkadaşlarından oluşan grubun, gelinin çeyizinin damadın evine götürülmek üzere kız tarafının evinde toplanılması ile başlamaktaydı. Çeyiz koliler halinde, bu hayırlı birlikteliğin başından beri aracı olan arabulucu kadının gözetiminde, hamalların sırtına yüklenerek taşınırdı. Bu hamallar damadın annesinden taşıma ücreti ve yanında işlemeli bir şal veya başörtüsü alırlardı. Çeyize eşlik edecek olan kişiler, gidilecek ev yakınsa yürüyerek uzak ise faytonlarla bu gruba eşlik ederler ve eve ulaştıklarında gelin için süslenmiş özel odada kahve ve tatlılar ile misafir edilirdi. Bazı çeyizler ailenin mali durumuyla orantılı olarak lüks ve gösterişli parçalar içerebilmekteydi. Kaşmir şallar, İran yapımı özel seccadeler, işlemeli çarşaf, yastık kılıfları, havlular ve bohçalar gibi özel parçalar, tıpkı bir sanat sergisi gibi gelin için ayrılan süslenmiş odanın duvarlarına asılarak misafirler için özel olarak sergilenirdi. Bahsi geçen odanın her bir tarafı ayrı şekilde süslenirdi. Odanın bir köşesi süslü tüller, işlemeler ve çiçeklerle süslenip bir gölgelik oluşturularak burada mücevherler ve diğer değerli eşyalar bir masanın üzerinde misafirlerin beğenisine

³¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, Güz 2006, s. 50; Abdülaziz Bey, *age*, s. 111-112.

³² Mahmut Tezcan, "İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyo-Kültürel Nitelikleri", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri-Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1998, s. 5. Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 253-254.

³³ Muhacirlerden Abdurrahman ibn Avf Medine'ye hicret ettikten sonra Ebû Haysir'in kızı ile evleneceği esnada Peygamber (SAS) ona: "Bir koyunla da olsun düğün aşığı ziyafeti yap!" demiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, C. 5, Daru İbn Kesir-Daru'l-Yemâme, Dimaşk 1993, s. 1985. Ayrıca İbn Cüreyc şöyle demiştir. Bana Mûsâ ibn Ukbe haber verdi ki, Nâfi' şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Ömer (radiyallahü anh)'den işittim, Rasûlullah (SAS): "Düğün aşına davet edildiğimiz zaman bu davete icabet ediniz" buyurdu, diyordu. Buhârî, *age*, s. 1983.

³⁴ Rahmi Yaran, "Düğün, 'İslam'da Düğün'", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 15-16.

³⁵ Garnett, *age*, s. 241.

³⁶ Çeyiz gönderme işi muhakkak pazartesi günü gerçekleştirilirdi. Abdülaziz Bey, *age*, s. 113.

özel olarak sunulurdu. Diğer bir köşede mobilyalar, yatak odası takımları, işlemeli ahşap eşyalar, yine işlemeli tepsiler, kristal kaseler, fildişi yemek takımı, şamdanlar ve diğer eşyalar sergilenmekteydi.³⁷

Salı günü gelin hamamı günüydü ve bu büyük organizasyonun tüm giderleri damat tarafından karşılanırdı. Kalabalık bir grup ile hamama gidilir ve kıyafetler değiştirilerek hamamın sıcak odasına geçilirdi. Gelin üzerindeki peştamal ile hamamın sıcak kısmında üç defa tüm ihtişamıyla yürütülür ve gelenler önünde arz-ı endam ederdi. Bundan sonra tüm büyüklerinin ellerini öpen gelin, güzelce yıkanır ve gusül abdesti aldırılırdı. Yıkama faslının sona ermesinden sonra gelinin düğün günü gelinliği giyene kadar giyeceği kıyafetler örf gereği kendisine ait olmamalıydı. Bundan dolayı gelin bir arkadaşından o güne kadar giyeceği elbiseyi ödünç alırdı.³⁸

Çarşamba gününe gelindiğinde öğle vaktinden hemen sonra damadın hanım akrabaları toplu halde gelin evine giderlerdi. Bu ziyaret grubunun önünde arabulucu kadın bulunur ve erkek tarafının gelin evini ziyarete geldiğini büyük bir formalite eşliğinde duyururdu. Gelinin annesi ve arkadaşları evin önünde toplanmış hazır bir şekilde gelen grubu karşılamak için beklerlerdi. Karşılama ekibi bir düzen içerisinde, çift sıra halinde karşılama seremonisine katılırlardı. Gelen konukların üzerlerindeki hırkalar alındıktan sonra karşılama odasına buyur edilirdi. Damadın annesinin kollarına iki kişi girer ve onun üst kata taşınmasına yardımcı olurlardı.³⁹ Burada iki grup kaynaştıktan sonra konuklara şekersiz acı kahve ile sigara ikramında bulunulurdu. Bu ikramdan yaklaşık bir saat sonra bu sefer şekerli kahve ikram edilirdi. İkramların hemen arkasından üzerinde hala emanet bir kıyafet bulunan gelin odaya gelir ve erkek tarafını karşılar ve tek tek hepsinin ellerini öperdi. Bundan sonra gelin kendisi için ayrılmış olan bir sandalyeye oturtulur ve ağzına yarım erik ve bir miktar şeker çubuğu verilirdi. Şekerin kalanı ise damada gönderilirdi ki bu evlilikte paylaşımın sağlanmasını hatırlatmak amacıyla yapılan bir gelenektir. Bu adetlerin akabinde müzisyenler ve dansçı kadınlar kayıvalide ve yanındaki konukları eğlendirir, bu eğlence bir süre devam ettikten sonra konuklar akşam gerçekleştirilecek olan kına töreni için yeniden davet edildikten sonra evlerine uğurlanırlardı. Uğurlama esnasında gelin herkesin önüne çıkar, konukları dışarıya kadar bizzat yolculardı. Bu esnada dışarıda bulunan konuklar ve özellikle çocuklar için havaya madeni paralar atılır ve sevinç gösterileri ile bu seremoni de son bulurdu. Akşam kına gecesi töreninde gelinin liderliğinde müzisyenler ve dansçı kızlar eşlik eder bu esnada konuklardan genç olanların her birine birer mum verilir ve hep birlikte bahçeye inerlerdi. Uzun ve dalgalı bir çizgi halinde hareket eden genç kızlar, gösterişli elbiseleri, parlak mücevherleri, güzel yüzleri ve ellerindeki mumların titreyen ateşleri üzerinde uçuşan saçları ile müzisyenlerin çaldığı parçaların ritmine ayak uyduran periler gibi dans ederlerdi. Danslarının sona ermesinin ardından gelin kendisi için hazırlanan odaya döner ve odanın ortasında bulunan sandalyeye oturmadan önce üzerindeki kıyafeti çıkararak sol kolunu alınının üzerinde tutarak sandalyeye otururdu. Bundan sonra gelinin sağ elinin parmakları kalın bir kına katmanı ile kaplanırdı. Kınalı el ipek bir örtü ile kapatılmadan önce damadın annesi tarafından kınanın ortasına altın bir para konulurdu. Bunu diğer misafirler de takip ettikten sonra kınalı olan sağ el kese ile kapatılırdı. Bundan sonra bu sefer sağ elini baş kısmına kaldırır ve aynı kına işlemleri gelinin sol eline sırasıyla uygulanırdı. Bu kına uygulaması gelinin ayakları içinde uygulandıktan sonra düğün müzikler eşliğinde dansçı kızların danslarıyla devam ederdi. Dansçı kızlar düğün sahiplerinden bahşiş alabilmek için onların önlerinden en dikkat çeken hareketleri ile dans ederlerdi. Gelin ise yakılan kınaların kehribar rengini alana kadar beklemek için dinlenmeye çekilirdi. Kına gelinin uzuvlarında çok fazla bekletilmezdi çünkü çok bekleyen kına ciltte siyaha yakın bir renk bırakırdı ve bu yeni evlenen çiftin evliliği için uğursuz sayılırdı.⁴⁰

Düğün haftasında, perşembe günü sabahında gelin, kadın akrabaların sayıca daha fazla olduğu ve erkeklerin at üzerinde, davul ve zurnalar eşliğinde yeni evine götürülürdü. Gelin yeni evine götürülmeden hemen önce babasının önderliğinde kuşak bağlama töreni gerçekleştirilirdi. Bu törende baba, gelinin annesi ve kardeşlerinin huzurunda kızının beline kırmızı bir kuşak bağlardı. Bu tören bir nevi geline veda töreni sayılırdı. Çok dokunaklı sahnelerin olduğu duygu yüklü bu gelenek esnasında pek çok kez herkes gözyaşlarını tutamazdı. Evinden ayrılmak üzere olan gelin babasının önünde hüzünden ve ağlamaktan diz çöker ellerini öperdi. Baba ise kızını yerden

³⁷ Çeyiz eski Türklerde baba malından kıza düşen bir pay hükmündeydi. Çeyizin görkemli ve gösterişli olması ailenin onuruna kalmış bir durumdur. İslam hukukunda ise evlenecek kadını çeyiz yapmaya zorlayan bir hüküm bulunmamaktaydı. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 264. Çeyizle bulunan eşyalar ve gelin için oda süslemeleri hakkında detaylı bilgi için bk. Abdülaziz Bey, *age*, s. 113-122.

³⁸ Garnett, *Home Life In Turkey*, s. 242-243. *Türk-İslam toplumlarında evlenecek kızlar düğünden önce genellikle Salı günü gelin hamamına götürülürlerdi. Bu hamam organizasyonunda kız ve erkek tarafından davetliler bulunur, davetliler öncelikle gelin adayı tarafından karşılandıkları soğuklukta toplanırlardı. Ardından hamam kısmına geçilir, şerbetler içilir, çalgılar çalınır ve çeşitli eğlenceler düzenlenirdi. Gelin adayı yıkandıktan sonra göbük taşına alınır ve burada kınalar yakılırdı ki bundan dolayı bu seremoniye kına hamamı da denmiştir. Mustafa Uzun, Nurettin Albayrak, "Hamam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 431.*

³⁹ Garnett bu durumun seçkin konuklar ve yüksek rütbeli kişilerin üst kata çıkmak için Doğu'da uygulanan bir geleneğin kalıntısı olarak bahsetmektedir. Garnett, *age*, s. 243.

⁴⁰ Garnett, *age*, s. 245. *Türklerde kına gecesi geleneksel kültürde ayrı öneme sahip bir organizasyondur. Bu gecelerde geline ve misafirlere kına yakılarak evliliğin kutsandığı kabul edilmektedir. Kına yakılmadan önce kıza abdest aldırılır ve kibleye döndürülürdü. Bu esnada gelinin başına kırmızı duvak örtülerek kız nazardan korunmaya çalışılmıştır. Kına yakma işlemi türkü, mâni, ağıt söyleyebilen bir kadın tarafından başlatılır ve kına gümüş veya bakır bir tas içerisinde sahneye alınır. Kına yakılırken ellere ve ayaklara gümüş veya altın para konulurdu. Gülşah Halıcı, "Hem Ağlarım Hem Giderim: Koruma Yaklaşımları Bağlamında Kına Geceleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 69/13, Mart 2020, s. 96-97. Garnett'in vermiş olduğu bilgilerin doğruluğu göz önüne alındığında detaylı şekilde olayları gözlemlediği ve okuruna aktardığı ortadadır.*

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

kaldırır, bağına basar, öper, koklar ve kuşağını bağladıktan sonra kızı için dua ederek onu yeni evine uğurlardı.⁴¹ Kuşak bağlama töreninin ardından gelin yeni evine gider ve burada damat tarafından karşılanırdı. Düğün evi kadınların ağırlandığı haremlik ve erkek misafirlerin ağırlandığı selamlık kısımları olarak iki bölüme ayrılır ve böylece kadın erkek ayrı ortamlarda düğün eğlencelerine katılım sağlamış olurlardı. Damat, haremlik bölümünün girişinde gelini karşılar ve elinden tutup kadın misafirlerin arasından geçirek üst katta kendisi için ayrılan gelin odasına götürürdü. Damat gelinin duvağını açtıktan sonra odada başköşeye oturarak erkeklerin bulunduğu selamlık bölümüne geri dönerdi. Gelin odasında bulunan gelin, çeyiziyle birlikte gelecek olan misafirleri beklemektedir. Odanın her tarafında gelinin çeyizi süslenerek görücüye çıkarılmıştır. Kadın davetliler burada hem gelini ziyaret ederek tebrik ederler hem de gelinin çeyizini incelerlerdi. Birkaç saatlik çeyiz sunumundan sonra şenlikler evin haremlik ve selamlık bölümlerinde akşama kadar devam ederdi. Akşam ezanı okunduğunda evin selamlık kısmında erkekler cemaat halinde akşam namazı kılarlar sonrasında ise imam genç çift için hayır duasında bulunur, tüm konuklar da bu dualara iştirak ederlerdi. Namaz ve dua faslından sonra genç çift yeni odalarına doğru yola koyulurlardı. Bu sırada damadın arkadaşları kendisinin sırtına vurup, arkasından girişe koyulmuş ayakkabıları fırlatırlardı. Eğlence amaçlı olan bu seremoniden sonra çift kapıdan geçer ve artık diğerleri ile bağları kopardı. Haremlik bölümünde ise ilişkinin başından beri yanlarında olan arabulucu kadın tarafından gelin odasına götürülürdü. Odaya üçü birlikte girerler ve gelinin kızıl ipek duvağı yere serilirdi. Gelin damadın elini öptükten sonra duvağın kenarında durur damat ise duvağın üzerinde diz çökerek kısa bir dua ederdi. Daha sonra gelin ve damat yatağa birlikte otururlardı. Arabulucu kadın tam karşılarında duran aynada çiftin yansımalarını göstererek ne kadar uyumlu olduklarını gösterir ve bu uyumun hiç bozulmaması ve birlikteliklerinin sonsuza kadar mutlu ve huzurlu şekilde devam etmesi için dua ederdi. Arabulucu kadın çifte kahve ikram ettikten sonra düğünün akşam yemeği hazırlıklarını yapmak için odadan ayrılır ve çifti yalnız bırakırdı. Henüz evlenmiş olan çift ilk defa yalnız kalmışlardır ve pek utangaçlardır. Bu utangaçlıklarının yumuşaması için genç çift bir süre sohbet ederler ve birbirlerinin heyecanını azaltmaya çalışırlar. Doğuda kız anneleri kızlarını hemen damatlar ile kaynaşmamaları ve biraz naz yapmaları konusunda tembihlerlerdi. Bu durum tüm şark bölgesinde gelenek haline gelmiş, kızların nazlı olması gerektiği yönünde bir inanca dönüşmüştür. Bir süre sonra eşini yumuşatan, sakinleştiren damadın isteği ile akşam yemekleri servis edilirdi. Ertesi sabah yeni evli çift el ele evin salonuna inerlerdi. O sırada damadın ailesi çiftin anlaşıp anlaşmadıklarını gözlemlemek için odada bulunurlardı. Kadın akrabalar gelinin yüz ifadelerinden bu durumu gözlemlemekte zorlanmazlardı. Çift salona iner inmez tüm aile reislerinin ellerini öper ve onlardan gelenek olan hediyelerini alırlardı. Öğle vakti adetler gereği koyun paçası denilen bir ziyafet verilirdi.⁴² Bu ziyafet gelin ve damat için hazırlanmış olsa da evin hem haremlik hem de selamlık kısımlarındaki çok sayıda konuğa ikram edilirdi. İki gün daha devam edecek olan düğünde, gelin düğün kıyafeti ile kız ve oğlan tarafından tebriğe gelen misafirleri ağırlamaya devam ederdi.⁴³

Osmanlı toplumunda çok teferruatlı olan düğün merasimleri bir şekilde dul kalmış kadınların yeniden evlenmeleri durumunda gerçekleştirilmez, bu dul kadınlar sade bir törenle yeniden evlendirilirlerdi.⁴⁴

SONUÇ

XIX. yüzyıldan itibaren gezgin akınına uğrayan Osmanlı coğrafyası hakkında pek çok seyahatname türünde eser ortaya çıkmaya başlamış özellikle XX. yüzyılın başında bu durum artarak devam etmiştir. Ancak ortaya konulan her seyahatname, tarih ilmi için kıymetli olmaktan uzaktır. Lucy Mary Jane Garnett'in eseri sadece macera amaçlı gezilip görülerek okurlarına sunulan subjektif eserler ile kıyaslanmamalıdır. Garnett, bir bilim insanı olarak ortaya sadece bir seyahatname koymamış, gözlemlediği hadiseleri neden-sonuç bağlamında aktarmış ve olayları objektif şekilde yazıya dökmüştür. Olayları aktarırken daha önce çalışma ve araştırma yaptığı diğer medeniyetler ile kıyaslama yoluna gitmiştir. Kullandığı dipnot usulü ile akademik bir eser olduğu anlaşılan *Türklerde Aile Hayatı* eseri, Osmanlı sosyal ve kültürel tarihi açısından önem arz etmektedir.

Garnett vakaları fazlasıyla detay vererek aktarmakta olduğundan hadiseleri bizzat gözlemlediği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Çağdaşlarının bazılarının olayları sadece kendi dillerini bilen gayrimüslimlerden dinleyerek aktardığı da bilindiğinden, bu bile onun dürüstlüğünü ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca eserin kıymetini artıran ve akademik olduğunu ortaya koyan en önemli farklılık ise bir olay aktarılırken bunu destekleyen farklı kaynakları kullanarak dipnotta göstermesidir. Örneğin Müslüman bir toplum olan Osmanlı vatandaşlarının

⁴¹ Garnett, *age*, s. 245-246. *Düğünlerde gelinin başının örtüldüğü kırmızı örtü ve beline bağlanan kırmızı kuşak gelini kötülüklerden ve nazarlardan korumak amacıyla kullanılmaktadır. Kuşak baba tarafından gelinin beline salavat ve tekbirler getirilerek toplamda üç defada bağlanırdı.* Sibel Turhan Tuna, "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama", *Bilig*, S. 38, Yaz 2006, s. 155; Emine Çakır, "Gelin Kuşağı: Bekaret Kuşağı mı Bereket Kuşağı mı?", *Milli Folklor*, S. 134, Yaz 2022, s. 147-148.

⁴² *Düğün organizasyonlarında düğün gerçekleşip yeni evli çift gerek gecesi sonrasındaki gün -ki bu genelde Cuma günüdür- paça günü olarak tabir olunan bir gündür. O gün sabah erkenden damat evden ayrılır ve gelin tarafına hane halkına yetecek miktarda koyun ayakları gönderirdi. O gün kız evinde adeta düğün günüymüş gibi kıyafetler giyilerek süslenilirdi. Yakın akraba tanışlardan olan misafirler de davet edilir ve evin en değerli yemek takımları çıkarılırdı. O gün çeşit çeşit yemek ikram edilirdi fakat yemeğe muhakkak damat tarafının gönderdiği koyun ayaklarından yapılmış terbiyeli paça çorbası ile başlanırdı. Yemek bittikten sonra çalgıcılar tarafından fasıl yapılmaya başlanırdı. Düğün sonrası günün organizasyonu olan bu adet akşama kadar devam ederdi.* Abdülaziz Bey, *age*, s. 131-133.

⁴³ Garnett, *age*, s. 246-248.

⁴⁴ Garnett, *age*, s. 248.

evlenmeleri konusunda toplumun neden evlenmeye meylettiklerini bir hadîs ile ortaya koymuştur. Konunun okuyucular tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için burada dipnota detaylı bir hadîs-i şerif paylaşmıştır. Bunun dışında seyyah, gördüğü bir olayı anlamlandırabilmek için tam bir halk bilimci olarak hem hadîsinin detayına inmiş hem de dini ve kültürel bazı araştırmalar yaparak olayları anlaşılır bir lisan ile yazıya dökmüştür.

Çalışmada, halk bilimci seyyahın eserinde vermiş olduğu bilgilerin doğruluğu akademik bazı eserler ile tenkit edilmeye çalışılmıştır. Kalemeye alınan bilgilerin genel olarak doğru olduğu gözlemlenmiştir. Bu şekilde Osmanlı toplumunda yaşayan gençlerin evlenme serüvenlerini ayrıntılı şekilde kronolojik olarak ortaya koymuş ve dönemin sosyo-kültürel hayatına ışık tutmakla kalmamış toplumun dini ve milli pek çok örfünü de şahsen gözlemek suretiyle adeta dönemin bir portresini çizerek tarihe ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d...)

79/980

Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

222/19; 1263/80

2. Araştırma ve İnceleme Kaynaklar

ABDÜLAZİZ BEY, *Osmanlı Adet ve Merasimleri (Toplum Hayatı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

AHMED b. HANBEL, *Müsned*, C. XXXV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.

ATAR, Fahrettin, "Nikah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 113.

AYDIN, M. Akif, "Mehir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, İstanbul 2003, ss. 389-391.

BRENTJES, Sonja, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı Gezginler ve Bilimsel Çalışmalar", *Türkler*, C. XI, Ankara 2002, ss. 251-259.

ÇAKIR, Emine, "Gelin Kuşağı: Bekaret Kuşağı mı Bereket Kuşağı mı?", *Milli Folklor*, S. 134, Yaz 2022, ss. 145-158.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2005.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED b. İSMÂİL EL-BUHÂRÎ, *ahîhu'l-Buhârî*, C. 5, Daru İbn Kesir-Daru'l-Yemâme, Dımaşk 1993.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, Güz 2006, ss. 41-60.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin, *Fezû'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Server İletişim, İstanbul 2008.

GARNETT, Lucy Mary Jane, *Home Life In Turkey*, New York 1909.

HALICI, Gülşah, "Hem Ağlarım Hem Giderim: Koruma Yaklaşımları Bağlamında Kına Geceleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 69/13, Mart 2020, ss. 95-101.

İLYA, Didem, UYSAL, Mehmet, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S. 6/3, Ocak 2015, ss. 1-22.

KAMA, Sezen, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-i Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, C 71, S 1, Ağustos 2013, s. 673-708.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, TTK Basımevi, Ankara 2014.

LEWIS, Bernard, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.1/2, İzmir 1984, ss. 245-264.

MANDALOĞLU, Mehmet, "Eski Türklerde Aile ve Evlilik Anlayışı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 8/4, Temmuz 2022, ss. 481-498.

İNGİLİZ BİR HALK BİLİMCİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİK GELENEĞİ

ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

ŞAHİN, Gürsoy, “XIX. Yüzyılda İngiliz Gezginlerin Kaleminden Osmanlı Yöneticileri ve Yönetim Sistemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22 TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı Afyon Kasım 2020, ss. 69-91.

TABERANİ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, C. VIII, Daru'l-Harameyn, Kahire 1995.

TEZCAN, Mahmut, “İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyo-Kültürel Nitelikleri”, *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri-Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1998, ss. 1-20.

TURHAN TUNA, Sibel “Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama”, *Bilig*, S. 38, Yaz 2006, ss. 149-160.

UZUN, Mustafa, ALBAYRAK, Nurettin, “Hamam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, ss. 430-433.

YARAN, Rahmi, “Düğün, ‘İslam’da Düğün”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, ss. 15-16.

YAZICI, Hüseyin, “Seyahatname”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 9-11.

YÜCETÜRK, Seher, “Osmanlı Toplumunda Evlenmek İçin Gerekli Aşamalar ve Çok Eşliliğe Dair”, *Tarih Üzerine Araştırma Yazıları I*, İKSAD, Ankara 2022, ss. 71-87.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>